

148. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 84.
 149. Там само. – Арк. 74зв.; Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9зв.; Спр. 6. – Арк. 22, 24, 81; Спр. 12. – Арк. 8; Спр. 21. – Арк. 3.
 150. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 32зв.
 151. Там само. – Ф. П. 3 – Оп. 1. – Спр. 34 – Арк. 2-2зв.
 152. Там само. – Арк. 117.
 153. Там само. – Арк. 117-118.
 154. Там само. – Арк. 148.
 155. Там само. – Арк. 157зв.
 156. Там само. – Спр. 97. – Арк. 4зв.
 157. Там само. – Спр. 34. – Арк. 135.
 158. Там само. – Спр. 97. – Арк. 77-78.
 159. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 11; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 67.
 160. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.
 161. Там само. – Спр. 6. – Арк. 75.
 162. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 71.
 163. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 39-39зв.
 164. Там само. – Спр. 1. – Арк. 43-43зв.
 165. Там само. – Спр. 13. – Арк. 62.
 166. Там само. – Спр. 24. – Арк. 30.
 167. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 73-73зв.
 168. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 7зв.-8.
 169. Там само. – Спр. 2. – Арк. 70зв.
 170. Там само. – Спр. 6. – Арк. 6.
 171. Там само. – Спр. 1. – Арк. 4.

Резюме

В статті на основі архивних матеріалів йде мова про роботу партійно-комсомольських ячеек, органів студентського самоуправління, профсоюзних організацій в середі студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Показано громадську діяльність студентів, аналізуються їх кружкова робота, участь в громадських організаціях, шефській роботі.

Ключевые слова: студенти, інститут народної освіти, партія, комсомол, кружок, клуб.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 37:61(477.43)“1924/1939”:070(477.43)

В.В.Пагор

Часопис “Червоний кордон” про медичну освіту Поділля середини 20-х – кінця 30-х рр. ХХ ст.

У статті на основі матеріалів газети “Червоний кордон” досліджується медична освіта Поділля у середині 1920-х – кінця 1930-х рр. Розглядається процес створення та особливості функціонування навчальних закладів з підготовки медичних кадрів регіону.

Ключові слова: газета, медичні курси, студенти, Червоний Хрест.

Маловідомі сторінки історії розвитку медичної освіти 20-х – 30-х рр. ХХ ст. допомагає вивчати радянська преса. В Кам’янці-Подільському вона бере початок від виходу газети “Більшовик” (1919 р.). З травня 1924 р. розпочинає тиражуватися часопис “Червоний кордон”, який поширювався на Кам’янецьчину, Проскурівщину та Могилівщину. Тираж газети лише впродовж 1924–1928 рр. зріс з 1,5 до 9 тис. примірників, що свідчить про її масовий характер¹. Часопис як історичне джерело неодноразово привертая увагу науковців, використовувався у наукових працях та ставав предметом спеціального аналізу. Зокрема, на сторінках наукового збірника “Освіта, наука і культура на Поділлі” матеріали газети стали предметом дослідження О.Б.Комарницького² та В.А.Нестеренка³.

Метою даної статті є аналіз публікацій з історії медичної освіти Поділля впродовж 1924–1939 рр., які розміщено на сторінках газети “Червоний кордон” – органу Кам’янецького окружкому КП(б)У, окрвиконкому та міськкому КП(б)У.

У низці публікацій за 20-ті рр. ХХ ст. кореспонденти розповіли про роботу медичних курсів. В одному із дописів йшлося про те, що 15-16 листопада 1924 р. в Кам’янці-Подільському відбулася перша конференція пролетарського студентства вищих шкіл міста. В ході роботи конференції було чи не вперше піднято проблему матеріального забезпечення студентства навчальних закладів, у тому числі і студентів медичних курсів, які діяли при міській лікарні. Серед гострих проблем, що турбували місцеву молодь були низькі стипендіальні виплати, не достатнє забезпечення житлом (до 75 %), харчуванням. Значною була академічна заборгованість⁴.

Власне, самі медичні курси з підготовки лікарських помічників в Кам’янці-Подільському були відкриті ще у 1923 р.⁵. Окрім медичних навчальних дисциплін у школі викладали суспільні науки “для того, щоб

майбутній фельдшер міг вести і громадську працю”⁶. Студенти після закінчення теоретичного навчання направлялися в лікарні округу для проходження 3-х місячної практики⁷. 22 вересня 1925 р. відбувся перший випуск слухачів медичних курсів. Їх випускниками стали 88 осіб, які здобули професію лікарських помічників (“лікпомів”). Вони переважно працевлаштовувалися в селах, щоб “боротися з хворобами, травмою і знахарством”⁸. Останнє в той час було досить поширеним в сільській місцевості. “Медична допомога” баб-шептух часто сумішалася з віруваннями і за відсутності державних лікарів користувалася значним попитом в населення⁹. Очевидно, в даному варіанті “медичних послуг” існувала власна система передачі знань (освіти), про що газетне видання не повідомляє.

У 20-х рр. XX ст. вагома освітня робота з підготовки медичних працівників проводилася товариством Українського Червоного Хреста (УЧХ). У середині травня 1927 р. оргкомітет Червоного Хреста запропонував відкрити в Кам’янці-Подільському безкоштовні короткотермінові вечірні курси, де б учні вивчали основи надання першої медичної допомоги. Слухачами медкурсів ставали, насамперед, члени товариства УЧХ, комсомольці¹⁰. 20 травня 1927 р. відбулося перше засідання правління медичних курсів першої допомоги Червоного Хреста, на якому визначили склад лікарів, які на добровільних засадах мали безкоштовно викладати курси в Кам’янці-Подільському. Медкурси спершу були розраховані лише на 50 осіб, проте через велику кількість поданих заяв на вступ відбулось розширення контингенту слухачів¹¹.

Урочисте відкриття курсів відбулося 6 червня 1927 р. в приміщенні Кам’янець-Подільського ІНО. На медкурси записалося понад 200 осіб, з яких прийняли на навчання 75 осіб¹².

Перший випуск Кам’янець-Подільських медкурсів відбувся у вересні 1927 р. Їх закінчило лише 28 осіб, які входили до гуртка допомоги хворим та пораненим. Для вирішення проблеми працевлаштування окружний комітет УЧХ у місті влаштував амбулаторію, яка надавала медичні послуги місцевому населенню¹³.

Подібні курси були відкриті і Проскурівським відділом Червоного Хреста. Термін навчання складав 3 місяці, контингент слухачів – 60 осіб¹⁴.

На середину 1928 р. медичні курси при УЧХ функціонували і в Дунаївцях¹⁵. Загалом, з вересня 1928 р. на Кам’яниччині діяли вже не менше 3-х курсів та гуртків першої медичної допомоги, які, на думку дописувача Маранца існували для того, щоб “у всяку мінуту бути готовому на випадок війни, дати належну допомогу населенню”¹⁶.

Матеріали часопису “Червоний кордон” дають можливість визначити основну мету розгортання освітньої роботи при товаристві Червоного Хреста. Зокрема, вона була спрямована, насамперед, на “підготовку кадрів – людей потрібних для майбутньої військової роботи, та підготовку цілої організації до того, щоб в разі потреби цю роботу перенести на рейки санітарного обслуговування червоної армії та населення”¹⁷, а також на “поширення найголовніших [медичних – В.П.] знань серед населення”¹⁸.

Більш змістовними є матеріали газети про розвиток медичної освіти Поділля у 30-х рр. XX ст. На сторінках часопису з’являється значна кількість оголошень про прийом на навчання студентів в медичні заклади Поділля та Києва. На основі публікацій можна виокремити, хоч і поверхнево, основні напрямки освітньої роботи з підготовки медичних кадрів у регіоні.

На початку 30-х рр. в УСРР гостро стояло питання з медичним кадрами. Особливо це відчувалося на селі. Варто зазначити, що з 10,7 тис. лікарів лише 30% припадало на село¹⁹. Тому у цей час починає формуватися розгалужена мережа середньоспеціальних навчальних закладів.

Нашу увагу привернуло оголошення про набір у 1932 р. студентів на польський відділ Київського медичного технікуму. До закладу приймалися особи віком від 15 до 20 років, навіть без 7-річної освіти, при умові, що складуть вступні іспити²⁰.

Досить цікавою є інформація про події в Києві. Зокрема, в одній із заміток йшлося про те, що група професорів Київського медичного інституту в складі директора інституту Кондрашева, заслуженого діяча науки, професора Губергріца, Татарінова, Левицького і аспіранта Бейліна взяли шефство над 46 середньою школою міста. З боку професури інституту передбачалася організація консультацій з питань методики викладання загальноосвітніх дисциплін, планувалось провести цикл лекцій на різні теми з основ медицини²¹.

Вищим навчальним закладом Поділля з підготовки медичних кадрів був Вінницький медичний інститут. До нього могли бути зарахованими особи віком від 18 до 35 років, які мали повну середню освіту. Станом на 1936 р. вступні іспити проводилися з української та російської мов і літератури, математики, фізики, хімії та іноземної мови (на вибір абітурієнта: німецька, французька, англійська)²². Невдовзі до цього переліку вступних іспитів було додано ще й політграмоту²³. Навчання в інституті тривало 5 років. Гуртожитком та стипендіями студенти були забезпечені лише на 85%²⁴. У 1937 р. до правил внесли деякі зміни. Осіб, які закінчили 10-ти річну школу на “відмінно” приймали без вступних іспитів. В цьому ж році

стипендіями забезпечили 82% студентів, гуртожитками – 60%²⁵.

У Вінниці та Жмеринці при робітничому факультеті Вінницького медичного інституту діяли вечірні та денні медичні курси. Гуртожитком та стипендіями забезпечувалася обмежена кількість студентів²⁶.

У 1930 р. в приміщенні міської лікарні Кам'янець-Подільського працював медичний технікум, який був відкритий на базі медичних курсів. У 1935 р. його реорганізували у фельдшерсько-акушерську школу²⁷. До навчального закладу вступали особи яким виповнилося 16 років і мали 7-річну шкільну освіту. Вступні іспити складали з фізики, хімії, математики, історії, української мови. Студенти забезпечувалися гуртожитком та харчуванням в їдальні навчального закладу²⁸.

У школі на досить високому рівні була студентська самодіяльність. Студентський оркестр виступав з такими творами, як увертюра до опери “Запорожець за Дунаєм” С.Гулака-Артемовського та “Іспанський танок” М.Мошковського. Діяв студентський хор, який добротню виконував українські та російські народні пісні. Особливе враження на слухачів справляло виконання російської народної пісні “Во поле березка стояла”. Студентство здійснило постановку іспанських та угорських танців (виконували студентки Хана Райтман, Муся Рехтер і піонерка Ольга Оксман). На районній олімпіаді з самодіяльного мистецтва був представлений літературний гурток школи. Гуртківці займалися написанням віршів та оповідань²⁹. Зокрема, студенти В.Теклюк і В.Б'ялик на сторінках газети “Червоний кордон” опублікували відгуки на творчість О.С.Пушкіна, приурочені 100-річчю з дня смерті поета³⁰.

До ХХІІ міжнародного юнацького дня 1 вересня 1936 р. в Кам'янці-Подільському було організовано демонстрацію, в якій брало участь 10 колон, представлених учнями та студентами навчальних закладів, прикордонниками, колгоспною молоддю і членами молодіжних організацій. Одна із колон була сформована з студентів медичного та рільничого технікуму, які розпочинали демонстрацію від лікарні ім. В.І.Леніна в напрямку міського парку. Дійство відбувалося о 6-й годині вечора³¹.

В Кам'янці-Подільському діяла школа медичних сестер Червоного Хреста з 2-х річним терміном навчання. В школу на навчання зараховувалися дівчата віком від 16 до 25 років. Абітурієнтки здавали вступні іспити з фізики, хімії, математики, української мови та історії. Бажаючі навчитися в медшколі повинні були мати неповну середню освіту, а відмінники зараховувалися на навчання без вступних іспитів³². Студенток залежно від успішності в навчанні забезпечували стипендією³³.

30 червня 1938 р. школа медсестер здійснила випуск 34 працівників медичної галузі. З них, 8 осіб закінчили заклад на “відмінно”, 16 – “добре”. На випускному вечері відмінників преміювали цінними подарунками³⁴.

Наприкінці 30-х рр. у Кам'янець-Подільській області діяла низка шкіл медичних сестер, зокрема при Понінківській паперовій фабриці Полонського району, Славутському фаянсовому заводі при обкомі Червоного Хреста, а також у Проскурові, Шепетівці, Деражні та ін. населених пунктах³⁵.

Найбільш організовано навчальний процес проходив у Славутській та Ізяславській школах медичних сестер. Непогано навчальна робота була поставлена в Меджибіжській та Плужнівській школах, в яких навчалися здебільшого домогосподарки³⁶. Окрім професійних дисциплін, в медшколах викладалася історія, чимало часу приділялося політвихованню. Майбутні медсестри опановували енциклопедичне видання з історії марксизму-ленінізму – “Короткий курс історії ВКП(б)”³⁷.

Полонська акушерська школа разом із Славутською медичною школою проводили змагання за кращу організацію навчального процесу і вищі показники в навчанні. У першій з них на високому рівні була поставлена оборонна робота. Понад 90% студентів ІІ курсу виконали нормативи на значок “Ворошиловський стрілець”, більшість студентів були значкістами ГСО і ППХО³⁸.

Існувала і така форма освітньої підготовки, як підготовка ясельних працівників. Вона проходила при координації міських та районних відділів охорони здоров'я УСРР. На сторінках “Червоного кордону” публікувалися повідомлення про відкриття Кам'янець-Подільським міським відділом охорони здоров'я в 1935 р. місячних курсів ясельних робітників, розрахованих на навчальну підготовку 40 осіб³⁹.

У всіх колгоспах Старосинявського району під час посівної компанії 1938 р. мали запрацювати дитячі ясла. Для цього районний відділ охорони здоров'я організував навчальну підготовку кадрів – завідувачів ясел. З кожного колгоспу направили по одній жінці для вивчення основ роботи вихователки дитсадка⁴⁰.

При Проскурівському райвідділі охорони здоров'я у 1939 р. організували двомісячні курси ясельних працівників для колгоспних сезонних ясел. На курсах навчалася 30 осіб, які окрім опанування основ роботи в дитячих яслах вивчали ще й історію більшовицької партії⁴¹.

Наприкінці 30-х рр. на сторінках газети з'являються статті про підвищення кваліфікації та перекваліфікацію лікарів. Так, у 1939 р. обласний відділ охорони здоров'я направив до Одеського інституту удосконалення

кваліфікації лікарів 188 сільських медичних працівників і 6 завідувачів районними відділами охорони здоров'я. Окрім цього, планувалося здійснювати відрядження для підвищення кваліфікації у провідні виші Радянського Союзу. Зокрема, в Московський інститут удосконалення кваліфікації направили лікаря Антонінської районної лікарні Незнамова, а в Ленінградський – лікаря Бронштейна (м. Кам'янець-Подільський)⁴².

Досить складною була акушерська справа, чимало спеціалістів довелося перекваліфікувати. На початку 1939 р. в Кам'янці-Подільському діяли 3-місячні обласні курси перекваліфікації акушерок родильних будинків, випуск яких склав 25 спеціалістів⁴³.

Умови праці, що пропонувалися випускникам фельдшерсько-акушерських шкіл були важкими. Так, акушерка одного із сіл Староушцького району повідомляла: “Я часто буваю у вагітних вдома, подаю поради, довго розмовляю з ними, а мені – жодної допомоги. Палити нічим. У мене в хаті холод, сиджу одягнена – колгосп все обіцяє. Санітарці ніхто не платить сьомий місяць”. Подібне було і в Кам'янець-Подільському районі⁴⁴.

Одним із напрямків поширення медичних знань було читання лікарями лекцій населенню. У 1926 р. в містечку Летичеві місцевий лікар Габай в сільському будинку культури виголосив лекцію “Про пранці [хронічна інфекційна хвороба. – В.П.], яка ілюструвалася картинками з чарівного ліхтарика”. Виступ із захопленням був сприйнятим місцевим населенням⁴⁵.

У Кам'янець-Подільському будинку санітарної культури 5 січня 1938 р. лікар Гольдентрестер виступив із лекцією на тему “Трип та туберкульоз” з презентацією кінокартини⁴⁶. Вона носила пізнавальний характер, виконувала практичну функцію – запобігала поширенню інфекційних захворювань серед населення міста.

Отже, матеріали часопису “Червоний кордон” дають можливість частково окреслити освітню роботу в сфері підготовки медичних кадрів Поділля 20–30-х рр. ХХ ст. Газета є важливим джерелом з вивчення розгортання та організації вступної кампанії навчальними закладами. Частина матеріалів дозволяє вивчати маловідомі сторінки історії підготовки медичних кадрів, з'ясувати навчальну роботу, мету створення освітніх осередків, життя студентства, проблеми медичного забезпечення населення тощо.

Примітки:

1. За чотири роки // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський. – 1928. – 1 травня. – Ч. 50 (426). – С. 3.

2. Комарницький, О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична

діяльність (на матеріалах газети “Червоний кордон”) / О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – С. 63-77; Його ж. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети “Червоний кордон”) / О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16: Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”. 22 жовтня 2010 року. – С. 173-185.

3. Нестеренко, В. А. Часопис “Червоний кордон” як джерело вивчення історії культури та освіти на Поділлі у 1920–1930-ті рр. / В. А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10: Матеріали шостого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 346-358.

4. Откаленко, О. Перша Окрконференція Пролетарського Студентства Кам'янецьчини / О. Откаленко // Червоний кордон. – 1924. – 23 листопада. – Ч. 59. – С. 4.

5. Мазурик, Є. В. Нариси про минуле та сьогодення медицини Кам'янця-Подільського та Хмельниччини / Є. В. Мазурик. – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 109; Слободянюк, П. Я. Медицина Поділля: монографія / П. Я. Слободянюк, А. С. Флаксемберг, П. Ю. Івахов. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 667; Ткачук, В. Історія і сучасність / В. Ткачук // Прапор Жовтня. – Кам'янець-Подільський. – 1976. – 29 травня. – № 85 (5589). – С. 3.

6. Коган. Медичні курси / Коган // Червоний кордон. – 1925. – 26 липня. – Ч. 129. – С. 4.

7. Там само.

8. В. Перший випуск медкурсів / В. // Червоний кордон. – 1925. – 24 вересня. – Ч. 146. – С. 4.

9. Холквицький, М. Шептуха “лікує”, а де ж лікар / М. Холквицький // Червоний кордон. – 1926. – 8 квітня. – Ч. 27 (198). – С. 3.

10. Курси “Червоного Хреста” // Червоний кордон. – 1927. – 21 травня. – Ч. 38 (307). – С. 7.

11. Відкриття курсів першої медичної допомоги УЧХ // Червоний кордон. – 1927. – 28 травня. – Ч. 40 (309). – С. 7.

12. Відкриття курсів медичної допомоги при УЧХ // Червоний кордон. – 1927. – 8 червня. – Ч. 43 (312). – С. 4.

13. Випуск курсантів гуртка першої допомоги // Червоний кордон. – 1927. – 24 вересня. – Ч. 74 (343). – С. 5.

14. Відкрито санітарні курси // Червоний кордон. – 1927. – 16 липня. – Ч. 54 (323). – С. 7.

15. Рускіх. “Тиждень оборони” й Червоний Хрест / Рускіх // Червоний кордон. – 1928. – 14 липня. – Ч. 80 (456). – С. 3.

16. Маранц. Курси й гуртки першої допомоги / Маранц // Червоний кордон.

- 1928. – 23 серпня. – Ч. 96 (472). – С. 5.
17. Рускіх. “Тиждень оборони” й Червоний Хрест / Рускіх // Червоний кордон. – 1928. – 14 липня. – Ч. 80 (456). – С. 3.
18. Відкрито санітарні курси // Червоний кордон. – 1927. – 16 липня. – Ч. 54 (323). – С. 7.
19. Чергові завдання охорони здоров'я [З доповіді заст. народного комісара охорони здоров'я УСРР тов. Нагорного на об'єднаному засіданні президії Кам. ОВК та пленуму Міськради] // Червоний кордон. – 1930. – 3 лютого. – Ч. 13 (683). – С. 4.
20. Київський медичний технікум оголошує набір студентів на польський відділ технікуму // Червоний кордон. – 1932. – 16 серпня. – № 144 (1014). – С. 4.
21. Професори Київського медичного інституту на прийомі у товариша Г.І.Петровського // Червоний кордон. – 1936. – 6 травня. – № 103 (1986). – С. 2.
22. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на лікувальний факультет 1-го курсу інституту // Червоний кордон. – 1936. – 12 травня. – №. 108 (1991). – С. 8.
23. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на лікувальний факультет 1-го курсу інституту // Червоний кордон. – 1936. – 5 червня. – № 128 (2010). – С. 8.
24. Там само.
25. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на 1-й курс лікувального факультету інституту // Червоний кордон. – 1937. – 20 травня. – № 115 (2299). – С. 6; Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на 1-й курс лікувального факультету інституту // Червоний кордон. – 1937. – 27 травня. – № 121 (2305). – С. 6.
26. Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів // Червоний кордон. – 1936. – 3 червня. – № 126 (2008). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 5 червня. – № 128 (2010). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 8 червня. – № 130 (2012). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 18 червня. – № 139 (2021). – С. 6.
27. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 1-4; Слободянюк, П. Я. Зазначена праця. – С. 667; Мазурик, Є. В. Зазначена праця. – С. 109.
28. Кам'янець-Подільський медичний технікум оголошує осінній набір студентів // Червоний кордон. – 1936. – 11 травня. – № 107 (1990). – С. 8.

29. Полтавець, Т. Студентська самодіяльність / Т. Полтавець // Червоний кордон. – 1935. – 14 грудня. – № 158 (1868). – С. 3.
30. Теклюк, В. Поет полонить / В. Теклюк, В. Б'ялик // Червоний кордон. – 1937. – 10 лютого. – № 34 (2218). – С. 6.
31. План демонстрації в день XXII Міжнародного Юнацького Дня 1 вересня в м.Кам'янці // Червоний кордон. – 1936. – 30 серпня. – № 201 (2083). – С. 6.
32. Кам'янець-Подільська школа медсестер Червоного Хреста провадить осінній набір студентів на перший курс // Червоний кордон. – 1936. – 11 червня. – № 133 (2015). – С. 6.
33. Кам'янець-Подільська школа медсестер Червоного Хреста провадить осінній набір студентів на перший курс // Червоний кордон. – 1937. – 26 травня. – № 120 (2304). – С. 6.
34. Випуск медсестер // Червоний кордон. – 1938. – 2 липня. – № 151 (2638). – С. 4.
35. Нові школи медсестер // Червоний кордон. – 1939. – 29 вересня. – № 224 (3002). – С. 4.
36. Там само.
37. Там само.
38. Батаренко, Ф. Змагання медичних шкіл / Ф. Батаренко // Червоний кордон. – 1939. – 15 травня. – № 109 (2887). – С. 4.
39. Місячні курси ясельних робітників // Червоний кордон. – 1935. – 24 січня. – № 19 (1603). – С. 4.
40. Цап, С. М. Кадри для дитячих ясел / С. М. Цап // Червоний кордон. – 1938. – 14 березня. – № 60 (2546). – С. 8.
41. Курси ясельних працівників // Червоний кордон. – 1939. – 4 квітня. – № 77 (2855). – С. 4.
42. Підвищення кваліфікації сільських лікарів // Червоний кордон. – 1939. – 8 лютого. – № 31 (2809). – С. 4.
43. Курси акушерок // Червоний кордон. – 1939. – 12 січня. – № 10 (2788). – С. 4.
44. Листи акушерок // Червоний кордон. – 1937. – 14 січня. – № 11 (2195). – С. 4.
45. Хаскін, Ш. Медичні знання селові / Ш. Хаскін // Червоний кордон. – 1926. – 4 лютого. – Ч. 10 (181). – С. 3.
46. В будинку санітарної культури лекція лікаря Гольдентрестера на тему грип та туберкульоз // Червоний кордон. – 1938. – 5 січня. – № 4 (2490). – С. 6.

Резюме

В статті на основі газетних матеріалів досліджується медичне освітнє формування Подолля в середині 20-х – кінці 30-х рр. Розглядається процес створення та особливості функціонування навчальних закладів по підготовці медичних кадрів регіону.

Ключевые слова: газета, медицинские курсы, студенты, Красный Крест.